

CAN DÜNDAR

BELGESEL KİTAPLAR

DVD
HEDİYELİ

3. BASKI
♥ can
belgesel

CAN DÜNDAR
NÂZİM

© 2014, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1-13. basım: İmge Yayınları (2005-2009)

Can Yayınları'nda 1. basım: 2014

3. basım: Aralık 2015, İstanbul

Bu kitabın 3. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Sırma Köksal

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6

Kat: 3 Güven İş Merkezi, Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-2173-1

Bu kitapta yer alan Nâzım Hikmet şiirleri Yapı Kredi Yayınları ve Nâzım Hikmet vârisinin izniyle kullanılmıştır.

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750721731

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 31730

CAN DÜNDAR NÂZİM

BELGESEL

Can Dündar'ın Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Lüsyen, 2010

Canım Erdalım Sevgili Babacığım, 2011

Anka Kuşu, 2012

Aşka Veda, 2012

Ben Böyle Veda Etmeliyim, 2012

Benim Gençliğim, 2012

Birand, 2012

Büyülü Fener, 2012

Kırmızı Bisiklet, 2012

Sarı Zeybek, 2012

Savaşta Ne Yaptın Baba?, 2012

Uzaklar, 2012

Yağmurdan Sonra, 2012

Yakamdaki Yüzler, 2012

Yârim Haziran, 2012

Yüzyılın Aşkları, 2012

Ergenekon (Celal Kazdağlı'yla birlikte),
2013

Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, 2013

Yıldızlar, 2013

Köy Enstitüleri, 2014

Abim Deniz, 2014

Karaoğlan (Rıdvan Akar'la birlikte),
2015

İsmet Paşa (Bület Çaplı'yla birlikte),
2015

Yükselen Bir Deniz, 2015

Gölgedekiler, 2015

O Gün, 2015

CAN DÜNDAR, 16 Haziran 1961'de Ankara'da doğdu. 1982'de AÜ, SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1986'da İngiltere'de London School of Journalism'i bitirdi. 1988'de, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Siyaset Bilimi dalında yüksek lisansını tamamladı. 1996'da aynı bölümde doktora derecesi aldı. 1979'dan beri gazetecilik, belgesel yapımcılığı, TV programcılığı, 2015'te *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni olmuştur. Kitapları *Demirkırat* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1991), *Sarı Zeybek* (1994), *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi* (M.A. Birand ve B. Çaplı'yla birlikte, 1994), *Gölgedekiler* (1995), *Hayata ve Siyasete Dair* (1995), *Yağmurdan Sonra* (1996), *Ergenekon* (Celal Kazdağlı'yla birlikte, 1997), *Yârim Haziran* (1998), *Benim Gençliğim* (1999), *Köy Enstitüleri* (2000), *Nereye?* (2001), *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok'un Anıları* (2001), *Uzaklar* (2002), *Yükselen Bir Deniz* (2002), *Savaşta Ne Yaptın Baba?* (2003), *Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı* (2003), *Mustafa Kemal Aramızda* (Ülkem Özge Sevgilier'le birlikte, 2003), *Büyülü Fener* (2003), *Duvar* (Ege Dünder'la birlikte, 2003), *Yıldızlar*, (2004), *Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü* (Fatma Sevinç'le birlikte 2004), *Kırmızı Bisiklet* (2005), *Nâzım* (2005), *İlk Durak-İETT* (Nebil Özgentürk'le birlikte, 2005), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç I.* (2006), *Yüzyılın Aşkları* (2006), *Karaoğlan* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2006), *İsmet Paşa* (Bülent Çaplı'yla birlikte, 2006), *Yakamdaki Yüzler* (2007), *Ecevit ve Gizli Arşivi* (Rıdvan Akar'la birlikte, 2008), *Ben Böyle Veda Etmeliyim: İsmail Cem* (2008), *Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç II.* (2008), *Mustafa* (2009), *Anka Kuşu* (2009), *Lüsyen* (2010), *Canım Erdalim Sevgili Babacığım* (2011), *Aşka Veda* (2012), *Birand: Bir Ömür, Ardına Bakmadan* (2012), *Abim Deniz* (2014).

İçindekiler

Önsöz	11
Birinci Bölüm: Vatan Haini	17
İkinci Bölüm: Vasiyet	47
Üçüncü Bölüm: Memleket	83
Dördüncü Bölüm: Nikâh Ve Cenaze	113
Kaynakça	147

Önsöz

Elinizde tuttuğunuz bu kitabın macerası geçtiğimiz yüzyılın son haziranında başladı.

Nâzım'ı anmak için Moskova'daydık.

Nâzım Hikmet Vakfı'nın iki yılmaz savaşçısı Tarık Akan ve Kıymet Coşkun, şairin 100. doğum yıldönümünün kutlanacağı 2001 yılı için bir belgesel istediler.

Sevinerek kabul ettim.

Bir tek şartla...

Genelde vakıf, özelde onlar da çalışmanın içinde olacaklardı.

Oldular da...

Hem de baştan sona... Belgeselin danışmanlığını üstlenerek, gezilerin, söyleşilerin çoğuna katılarak, her aşamada emek, vakit –ve hatta nakit– harcayarak...

İlk teşekkürü onlara borçluyum.

Sonrası kimi zaman sancılı; ama çoğu zaman keyifli bir yolculuk oldu.

İşe girişirken önce belgeselin kapsamını belirledik. Nâzım, Türkiye'nin en çok yazan ve hakkında en çok yazılan şairiydi. Onca kitaba bir yenisini eklemenin yararsızlığı bir yana, eldeki bildik fotoğraflarla belgesel yapmanın zorluğu da ortadaydı. Başka bir yol denemeye karar verdik. Nâzım'ın hayatı ikiye ayrılabilirdi: Moskova'ya gidişi öncesi (MÖ) ve sonrası (MS)... MÖ, ağrılıkla hapiste geçmiş, nispeten daha çok incelenip araştırılmış bir dönemdi.

Oysa Moskova yılları fazla deşilmemişti. Tanıklar hâlâ hayattaydı ve yeni bilgiler, görüntüler, sesler bulma imkânı vardı.

Belgeseli ikiye bölmeye ve yapıma ikinci bölümden başlamaya karar verdik.

O yüzden kitap 1950'den başlıyor.

Kolları sıvadık ama bir sorun vardı: Belgeselin bütçesi nasıl karşılanacaktı?

Adı "vatan haini"ne çıkmış bir şairin belgeselini kim finanse ederdi?

Gerçi başta ben, Tarık Akan, Kıymet Coşkun, Genco Erkal, Fazıl Say, hepimiz bu işe tamamen gönüllü girmiştik ama belgeselin masrafları ne olacaktı?

Nâzım'ın gezdiği coğrafyayı baştan sona kat edip orada tanıkları bulmak için gerekli para nasıl sağlanacaktı?

Kıymet Coşkun'un ısrarlı girişimleri sonucu Kültür Bakanlığı belgele küçük bir katkı yaptı. Böylece yıllar yılı Nâzım'a ve ailesine hayatı zindan eden devlet, bir nevi özür dilemiş oldu.

Bir başka katkı, Nâzım'ın hayal bile edemeyeceği bir yerden, Rus-Türk İşadamları Birliği'nden (RTİB) geldi. Rusya ile ticaret yapan işadamları, iki ülkeyi birbirine bağlayan en önemli bağ olarak gördükleri Nâzım için belgeselin yurtdışı masraflarını üstlendiler. Dış çekimler bu sayede yapılabilirdi.

Jenerik, stüdyo kirası gibi masraflar ise İmaj Stüdyoları'nda Cemal Noyan'ın ve Park Grup'un katkılarıyla tamamlandı.

Sonra Barış Duran'la birlikte araştırmaya giriştik.

Nâzım'la ilgili yazılmış yerli yabancı kaynakları ve arşivleri taradık.

Ardından da kameramanımız Murat Özcan'la yola koyulup Nâzım'dan 50 yıl sonra, onun yolculuğuna çıktık.

Moskova'ya, Sofya'ya, Bakü'ye, Paris'e gittik. 7 yıllık doktoru, hayat arkadaşı Galina'yı bulmak için Urallar'a kadar uzandık. 20 bin kilometrelik bu yolculukta Rus, Fransız, Azeri, Bulgar, Türk tam 42 ta-

nıkla konuştuk. Kaldığı evlerde, gezdiği caddelerde, sohbet ettiği kafelerde gezdirdik kameramızı...

Söyleşiler bize Nâzım'ın hiç tanımadığımız yönlerini, anılarını, ilişkilerini, görüşlerini tanıttı; bazen şaşırttı, bazen hayran bıraktı. Nâzım Hikmet Vakfı arşivine giren ve 100 kaseti aşan bu söyleşiler de bundan sonraki araştırmacılara ışık tutacak bir sözlü tarih çalışmasıydı.

Yine o yolda, uğradığı duraklarda yapılmış söyleşilerin ses kayıtlarını, yazdığı şiirlerin notlarını, çektiği fotoğrafların dıalarını, katıldığı toplantıların görüntülerini bulduk.

Ama asıl sürpriz Galina'nın evinden çıktı. Galina küçük amatör kamerasıyla, birlikte oldukları yıllar boyunca Nâzım'ı yazarken, dinlerken, eğlenirken görüntülemişti ve bu görüntüler bugün altın değerindeydi.

Nâzım Hikmet Vakfı'nın o zamanki Genel Sekreteri Kıymet Coşkun yıllardır bu görüntülerin peşindeydi.

Nihayet bu belgesel için kapısını çaldığımızda, Galina "hazine"yi 50 yıldır sakladığı buzdolabından çıkarıp getirdi.

Kitaptaki çoğu fotoğrafın da, belgeseldeki çoğu görüntünün de kaynağı bu film oldu.

Nâzım Hikmet arşivine kazandırmakla gurur duyduğumuz bir başka belge ise Nâzım'ın cenazesinin filmi...

Bunca yıl Sovyet arşivlerinde bekleyen bu önemli belge de belgesel ekibinin, Nâzım Hikmet Vakfı'nın ve RTİB yetkililerinin çabası sayesinde sizlerle buluştu.

Yapımı bir yılı aşkın sürede tamamlanan belgesel, Nâzım'ın 100. doğum yıldönümünde CNN Türk'te yayınlandığında büyük ilgi gördü.

O kadar ki kanal, belgeseli bir yıl içinde üç kez tekrar etti.

Belgesel daha sonra da hem Türkiye'nin dört bir köşesinde hem de dünyanın önemli merkezlerinde gösterildi.

Paris'te UNESCO toplantısında; Moskova'da Nâzım'ı anma gecesinde, Berlin'de, Nürnberg'te, Strasbourg'ta, Londra'da, New York'ta, İstanbul'da film festivallerinde perdeye yansıdı.

Elinizdeki kitap, Nâzım Hikmet'in 100. doğum yıldönümü için hazırlanan belgeselin tam metnini içeriyor. Bu kitapta, belgeselde kullandığımız ve daha önce yayımlanmamış görüntülerden elde edilen

fotoğraflarla birlikte Nâzım'ın az bilinen sürgün yıllarının öyküsünü bulacaksınız.

Nihayet çekimler tamamlandığında belgeselin iki önemli ismi girdi devreye...

Fazıl Say ve Genco Erkal...

Fazıl zaten bir "Nâzım Oratoryosu" üzerinde çalışıyordu. Ama İmaj Stüdyoları'nda filmin montajı üzerine doğaçlama yaptığı müzikle belgesele büyük derinlik kattı.

Genco Erkal, artık "Nâzım" olmuş sesiyle şiirleri yorumladı ve belgeselde Nâzım'ın ete kemiğe bürünmesini sağladı.

Nihayet Ayhan Demir'le montaja girip 4 bölümlük belgeseli montajladık.

Son olarak bütün çalışma boyunca büyük destek gördüğüm eşim Dilek Dünder'a, hem belgeselde hem kitapta bütün ayrıntılarla ilgilenen ve titizlenen Nazan Gezer'e ve bu kitabın, belgeselden 5 yıl sonra yayıma hazırlanmasında nihai halini almasını sağlayan Ülkem Özge Sevgilier'e teşekkür borçluyum.

Kitabın bütün telif geliri, Nâzım Hikmet Vakfı'nın olacak.

Umudum odur ki bu kitabın ardından Nâzım'ın yolculuğunun eksik kalan parçasını, yani ömrünün Moskova'dan önceki ilk yarısını belgelemek de mümkün olur ve "Şair"ın hayat hikâyesinin tamamını sizlere sunabiliriz.

Küçük bir sırla bitireyim:

Nâzım'la beni ortaokul çağlarımda Handan halam tanıştırmıştı.

Gizleyerek getirdiği *Seçmeler* kitabından kulağıma şiirler fısıldamıştı.

Lisede o şiirleri sağda solda okuduğum için okulun militanlarından dayak yedim.

Bu çalışmanın hem halama bir teşekkür ifadesi hem şiiri zorbalıkla susturabileceğini sanarlara gecikmiş bir ibret belgesi olmasını istedim.

Belgeseli de Münevver'i de halam seslendirdi. O ses, dün yasaklı olanın, yarın ülkesinin en büyük iftihar vesilesi haline dönüşebileceğinin de bir kanıtıdır aynı zamanda...

Sağ ol Handan hala...

Can Dündar
Eylül 2005

Birinci Bölüm

“VATAN HAINİ!..”

1902'de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeyi sevmem
üç yaşımda Halep'te Paşa torunluğu ettim
on dokuzumda Moskova'da komünist Üniversite öğrenciliği
kırk dokuzumda yine Moskova'da Tseka-Parti konukluğu
ve on dördümden beri şairlik ederim.

kimi insan otların kimi insan balıkların çeşidini bilir
ben ayrılıkların
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını
ben hasretlerin
hapislerde de yattım büyük otellerde de
açlık çektim açlık görevi de içinde ve tatmadığım yemek yok gibidir
otuzumda asılmamı istediler
kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini
verdiler de
otuz altımda yarım yılda geçtim dört metre kare betonu
elli dokuzumda on sekiz saatte uçtum Pırağ'dan Havana'ya

Lenin'i görmedim nöbet tuttum tabutunun başında 924'te
961'de ziyaret ettiğim anıtkabri kitaplarıdır

partimden koparmaya yeltendiler beni
sökmedi
yıkılan putların altında da ezilmedim
951'de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm üstüne ölümün
(...)

"Otobiyografi", Doğu Berlin, 11 Eylül 1961

Nâzım Hikmet 17 Haziran 1951 Pazar sabahı 09.00'da İstanbul Tarabya'da, otobiyografisinde sözünü ettiği o "genç arkadaş"ı beklemeye koyuldu.

Ertesi gün askere alınacaktı.

Liseyi Bahriye Mektebi'nde okuduğu halde, 49 yaşında er olarak Sivas Zara'ya sevk celbini tutuşturmuşlardı eline...

Oysa 13 yıllık hapislikten ayla kurtulalı henüz 1 yıl olmamıştı bile...

Daha sonra o dönemi şöyle anlatacaktı:

13 sene hapiste yattım. Bu 13 senelik hapis doğrudan doğruya işlediğim bir suçun karşılığı değildi; uydurulmuş bir suçun, omzuma yüklenen bir suçun cezasıydı. Hapisten çıktıktan sonra 50 yaşına basmam ancak bir yıl varken beni askere almak istediler. Ben askerden kaçan adam değildim; ama o yüreğimle askere gitmek, bu şerefi hayatımla ödemem demektir. Sonra yine haber aldığıma göre beni sadece askere alacak değillerdi. Askere alma bahanesiyle harcayacaklardı, sonra, "Nâzım Hikmet askerden kaçtı, kaçarken öldürdük," diyeceklerdi.

Tek yol kaçmaktı...

Ama nasıl?

İşte askerliğini yapmakta olan 23 yaşındaki o "genç arkadaş" bunun yolunu göstermişti:

Deniz yoluyla gizlice Bulgaristan'a kaçacaklardı.

Kayınbiraderi olan o "genç arkadaş" bütün hazırlığı yapmış, bir sürat motoruyla Tarabya'ya yanaşmıştı. Adı Refik Erduran'dı...

Bursa Cezaevi, 1946.

Refik Erduran (Gazeteci-Yazar)

Bindi. Önce ben Üsküdar yönüne doğru gittim, geziniyormuşuz gibi yavaş yavaş... Karşı sahile gittikten sonra yavaş yavaş kırdım. Boğaz'ın ağzından yukarı çıktık. Biraz sis vardı. Görünmez gibi bir duruma gelince sürat verdim. Bir de baktık ileride bir gemi gidiyor. Gittik yanına. Nâzım ayağa kalktı. Tayfalar merak etti, biz de yanaşyoruz. "Fazla yanaşmayın" diye işaret ediyorlar. Nâzım Abi de uzaktan Rusça, Fransızca bağırıyor, "Ben Nâzım Hikmet, ben Nâzım Hikmet, Türk şair Nâzım Hikmet... Gelmek istiyorum," diye. Hiç orali olmuyorlar.

Yaklaşık bir saatlik bekleyiş sırasında Rumen gemisinin kaptanı, Nâzım'ın talebini Bükreş'e ilettiler. Bükreş, Moskova'ya sordu.

Moskova durumu değerlendirip "olur" verdi. Ve ünlü yolcu, gemiye davet edildi. Şimdi "genç arkadaş"la vedalaşma vaktiydi.

Refik Erduran

İyice yanaştık, indirdiler merdiveni... Tam o sırada bindi. Artık ayrılma ânına geldik. Nâzım Abi, "Hadi sen de gel," dedi. Öyle bir adamdı ki, çocuk gibi; sanki sinemaya gidiyoruz. Ben şaşırđım. Hiç o zamana kadar ne bir söz, ne bir ima yoluyla, ne açıkça konuşulmamış. "Nereye gelelim?" dedim, "Elinin körüne, nereye, işte benimle gel," dedi; "Gelemem, nasıl olur?" Benim aklıma ilk motor geldi, ödünç aldık ya... "Yahu deli misin, eşe dosta ayıp olur." "Başlarım eşine dostuna... Hadi gel diyorum sana," dedi. Dedim ki, "Aile var, o ailenin başına türlü şeyler gelir." "Peki Allah belanı versin," dedi. O zaman öpüştük. Ayrılırken geminin arkasına gitmiş, Plekhanov yazısının üzerinde, o sevmediği adamın yazısının üstünde bana el sallıyordu, ben de arkaya el sallıyordum. Son gördüğüm şey odur.

Moskova, 29 Haziran 1951.

İstanbul, uzaklaştı ufukta...

Geride, yalnız bir eşle 2,5 aylık bir oğul bırakmıştı Nâzım Hikmet...

...tabii bir de artık hiç göremeyeceği bir memleket...

Gemi Bükreş'e doğru yola koyulurken kederlendi.

Şimdi ölümüne kadar sürecek "hasret yılları" başlıyordu.

Nâzım Hikmet'i Bükreş'ten Moskova'ya taşıyan uçak 29 Haziran 1951 günü Vnukovski Havalimanı'na indi.

Apronda onu Sovyet Yazarlar Birliği üyeleri bekliyordu.

Sovyet yazarları Nâzım'ı çiçeğe, alkışa ve övgüye boğdu.

Şair Nikolay Tikhonov onu şu sözlerle karşıladı:

Sevgili dostum, barış için savaşılan sesler arasında sizinki, insanlığın dinlediği en güçlü seslerden biriydi. Onun diğer seslerden farklılığı, hapishane duvarlarını ve tüm engelleri aşmasındaydı. Bugün bu sesi, semalarımız altında duyduğumuz için çok mutluyuz. Bu ses, barış ve özgürlük savaşçısı Nâzım Hikmet'in sesidir.

Moskova'da ilk taksiye bindiğinde taksici, "Nereye patron?" diye sordu. Kızdı Nâzım: "Burası emekçilerin ülkesi değil mi? Patron da nereden çıktı?" Yazarlar Birliği toplantısında patladı: "Buraya gelince korkunç hayal kırıklığına uğradım. Sizin sosyalist gerçekçilik dediğiniz sanatın sosyalizmle de, gerçekçilikle de ilgisi yok."

Tepkisini İvan İvanoviç oyununda da yansıttı. Oyunun başkahramanı Nâzım'a şöyle sesleniyordu:

"Siz Moskova'da misafirsiniz. Niye konukseverliğimizi kötüyü kullanıyor, bizimle uğraşıyorsunuz?"

Nâzım yanıtlıyordu: "Hakiki dost insana evine giren yılanı gösterir. Ben de onu gösteriyorum. Bu yılan, bürokrasidir."

Artık Türkiye'de olduğu gibi Sovyetler'de de oyunları yasaklanan bir rejim muhalifiydi. Son nefesine kadar komünist kaldı. Ama Stalinizme ve onun bürokrasisine de direnen bir komünist...

Nâzım Hikmet'in 100. doğum yıldönümü için hazırlanan belgeselin kitabı *Nâzım...* Bu kitapta Şair'in az bilinen sürgün yıllarının öyküsünü bulacaksınız; siyasal mücadelesini, gurbet şiirlerini, sevdâ ilişkilerini...

Nâzım Hikmet'in o dönemini anlatan dört bölümlük belgeselin tamamı ve bu dört bölümden kısaltılmış tek bölümlük bir belgesel ise iki DVD halinde kitabın içinde bulunmaktadır.

Bir muhalif, bir şair, bir âşık olarak Nâzım'ı yeniden tanıyacak, şaşıracaksınız.

16 TL
KDV DAHİL

